Asia: HE 41/2023 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024
https://www.eduskunta.fi/pdf/HE+41/2023

Teema: Korkeakouluopetus ja tutkimus (29.40)

Asiantuntijalausunto eduskunnan valtiovarainvaliokunnan sivistys- ja tiedejaostolle

Talousarviossa esitetään korkeakouluopetukselle ja tutkimukselle yhteensä 214,9 miljoonan määrärahojen lisäystä. Näistä keskeisimpinä toimina on 11,6 miljoonaa korkeakoulujen aloituspaikkoihin, 40 miljoonaa tutkijakoulutuspilottiin ja 152 miljoona kustannustason nousua varten. Suomen akatemian

Hallituksen tavoitteena on pyrkiä kasvattamaan korkeakoulutettujen osuus 50 %:iin 25–34-vuotiaista vuoteen 2030 mennessä. Tavoite on kannatettava, sillä korkeakoulutus on edelleen hyvä taloudellinen sijoitus ja tulee olemaan sitä oletettavasti myös pitkällä aikavälillä. Tavoitteen saavuttamiseksi lisämäärärahat korkeakoulujen aloituspaikkoihin (1,7 miljoonaa yliopistoille ja 10 miljoonaa ammattikorkeakouluilla) ovat oikean suuntaisia ja niiden voidaan olettaa kasvattavan korkeakoulutettujen määrää sillä nykyinen järjestelmä jättää edelleen merkittävän osan hakijoista korkeakoulutuksen ulkopuolelle. Vaikuttavuudelle olennaista olisi kasvattaa aloituspaikkojen lukumäärää ainakin sellaisille aloille ja tutkintoihin, joille valmistuvilla on lähtökohtaisesti hyvä työmarkkinatilanne. Hyvä työmarkkinatilanne on yksi keskeinen signaali siitä, että alan koulutukselle ja sen avulla saadulle osaamiselle on yhteiskunnallista kysyntää ja se kannustaa myös hakeutumaan ja valmistumaan kyseiselle alalle. Tavoitteen kannalta lisämäärärahat tulevat todennäköisesti kuitenkin olemaan riittämättömiä yksissään saavuttamaan korkeakoulutettujen osuuden tavoitetasoa, vaikka korkeakoulutettujen osuus näyttääkin kääntyneen nousuun jo viimeisimpinä vuosina (Kalenius ja Karhunen 2018, Kalenius ym. 2022). Tavoitetason saavuttamiseksi tarvittaisiin kuitenkin todennäköisesti kertaluokkaa suurempia aloituspaikkojen lisäyksiä kuin nyt ehdotetuilla lisämäärärahoilla voidaan saavuttaa. Lisäksi nyt tehtävien päätösten vaikutukset nähdään vasta useamman vuoden viipeellä uusilla aloituspaikoilla aloittavien opiskelijoiden valmistuessa.

Korkeakoulutusta 25–34-vuotiaissa voidaan kuitenkin lisätä myös muilla tavoilla kuin aloituspaikkoja lisäämällä: opintojen aloittamista aikaistamalla, opintojen etenemistä vauhdittamalla, tutkintojen keskeytyksiä vähentämällä, tuplatutkintoja vähentämällä, korkeakoulutettujen maahanmuuttoa kasvattamalla tai ulkomaisten opiskelijoiden maahan jääntiä kasvattamalla. Viime vuosina toteutettu opiskelijavalintauudistus, jossa todistusvalinnan merkitystä on kasvatettu, on helpottanut korkeakouluihin hakemista ja tutkitusti nopeuttanut siirtymistä toiselta asteelta korkeakoulutukseen (Karhunen ym. 2022). Lisäksi edellisinä vuosina tehdyt tilapäiset aloituspaikkojen lisäykset ovat niin ikään todennäköisesti kasvattaneet korkeakouluihin sisään päässeiden osuutta ikäluokittain. Lopullisia arvioita näiden viimeisten vuosien toimien vaikuttavuudesta korkeakoulutuksen tasoon voidaan kuitenkin saada vasta pidemmällä aikavälillä, kun uudistusten jälkeen opintonsa aloittaneet ovat lähempänä valmistumisen tavoiteaikaa. Lyhyellä aikavälillä ulkomaisten opiskelijoiden maahan jäännin kannustaminen tai sen mahdollisten esteiden vähentäminen voisi olla potentiaalinen keino.

Tutkijankoulutuspilotin 40 miljoonan määräraha vuodelle 2024 ja hallituksen julki lausuttu tavoite tuhannen (1000) uuden tohtorin kouluttamisesta on nykyiseen tutkijakoulutuksen määrään (n. 1700 tohtoria/v) nähden merkittävä lisäpanostus tutkimukseen ja

kehittämistoimintaan tulevaisuudessa. Vaikuttavuuden kannalta olisi olennaista ymmärtää missä määrin tutkijakoulutuspilotti tuo uutta rahoitusta tutkijakoulutukseen ja missä määrin se mahdollisesti korvaa tai syrjäyttää nykyisiä rahoituslähteitä. Yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen tulee myös oletettavasti vaikuttamaan se, mille aloille ja minkälaisiin tutkimusprojekteihin sitä lopulta suunnataan ja mihin tutkijoiksi koulutetut suuntautuvat tai työllistyvät pilotin jälkeen. Jos rahoitus toteutetaan esimerkiksi nykyisten lippulaivojen kautta, se oletettavasti vaikuttaa siihen minkä alojen tutkimusta pilotilla tuetaan. Tästä ei kuitenkaan ole toistaiseksi tarkempia tietoja julkisesti saatavilla ja siten ennakkoarviointi on haasteellista.

Lähtökohtaisesti tutkijankoulutuspilotti voi toimia muiden TKI-rahoitusta kasvattavien toimenpiteiden tukena helpottaen osaavan työvoiman palkkaamista tutkimustoimintaan pidemmällä aikavälillä. Tämän onnistumiseen tarvitaan kuitenkin myös huomattava määrä uusia tutkijankoulutuksesta kiinnostuneita ja siihen soveltuvia korkeakoulutettuja suomesta tai ulkomailta. Jos merkittävä lisäys pyritään tekemään yhdellä kertaa ja nopealla aikataululla, voi haaste kasvaa suuremmaksi. Tulisi pitää myös huoli siitä, että uusien tutkijakoulutettujen väittelyn jälkeiselle uralle on riittävä rahoitus tai työllisyysmahdollisuuksia.

Tutkijankoulutuspilottia voidaan pitää ennakolta positiivisena investointina suomalaiseen TKI-toimintaan, mutta sen mahdollisesta yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta on vaikea antaa ennakkoarvioita. Jos pilotin vaikutuksista mm. tutkijakoulutuksen määrään, TKI-toimintaan ja lopulta tuottavuuteen halutaan saada luotettava vaikutusarvio, jonka avulla arvioida onko pilottia kannattavaa jatkaa pidemmällä aikavälillä, olisi se syytä toteuttaa siten että sen vaikuttavuutta voitaisiin jälkikäteen arvioida. Jälkikäteisarviointi voisi olla mahdollista, jos rahoituksen allokoinnissa hyödynnetään esimerkiksi vaiheistamista aloittain tai jotakin muuta ennalta suunniteltua järjestelmällistä tapaa. Tärkeää olisi kuitenkin suunnitella tässä tapauksessa toteutus etukäteen niin, että jälkikäteisarviointi olisi mahdollista.

Mikael Collan
ylijohtaja

Tuomo Virkola
erikoistutkija

Lähteet:
Karhunen, Hannu; Kalenius Aleksi (2018) Miksi nuorten koulutustaso laskee? Yhteiskuntapolitiikka 8(5-6) https://www.julkari.fi/handle/10024/137212
Karhunen Hannu, Pekkarinen Tuomas, Suhonen Tuomo ja Virkola Tuomo (2022) Opiskelijavalintauudistuksen seurantatutkimuksen loppuraportti. VATT muistiot 67. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. https://www.doria.fi/handle/10024/185280
Kalenius, Aleksi; Karhunen, Hannu; Hyvönen, Ilmari (2022) Ensikertalaisten pääsy korkeakouluun. Opetus- ja kulttuuriministeriön politiikka-analyysejä 2022:2 https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164382
Sivistyskatsaus 2023 https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164564

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus VATT
PL 1279 (Economicum, Arkadiankatu 7), FI-00101 Helsinki I kirjaamo@vatt.fi I Puh. +358 295 519 400 I www.vatt.fi I Y-tunnus 0809880-7